

ВІРУВАННЯ ПРО ЗИМОВІ ОПАДИ В ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ: СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ПАРАЛЕЛІ

Статтю присвячено дослідженню середньополіських вірувань про зимові опади в етнолінгвістичному аспекті в контексті польських вірувань про зимові опади. Джерельним підґрунтям слугували власні польові записи, зроблені в 43 середньополіських говірках Житомищини. Узагальнено наявні етнографічні та діалектні матеріали щодо вірувань про зимові опади в українській культурній традиції; здійснено системний опис традиційних вірувань про зимові опади в середньополіських говірках крізь призму цілісного культурного тексту; виявлено систему опозицій; проведено паралелі з відповідними польськими віруваннями (на основі словника Є. Бартмінського «Словник народних стереотипів і символів»); встановлено структуру досліджуваного культурного явища в складі системи різнопланових одиниць. Так вербальними компонентами середньополіських вірувань про зимові опади є номінації, пов'язані з уявленнями про сніг, мороз, іней, бурульки, відлиги та інші зимові явища, представлені словами, словосполученнями, реченнями та мікротекстами. Одиницями агентивного плану змісту вірувань є люди-спостерігачі за зимовими опадами; люди, які виконували різні дії під час зимових опадів; персоніфікований образ Мороза, що малює візерунки на вікнах та якого запрошували кутю їсти; персоніфікований образ Зими тощо. Одиниці акціоного плану змісту – процесуальна поведінка першого снігу, морозу, бурульок, заметілі; людські дії, пов'язані з розчищенням снігу; ритуальні дії закликання Мороза кутю їсти; обкурювання дерев та полів димом. Одиниці реалемного плану змісту – вогнища та дим як ритуальні предмети захисту поля від морозу; солома як предмет захисту дерев від морозу; кутя – ритуальна каша, яку запрошували Мороза поїсти; ласиці – замерзлі візерунки на вікнах, що вказують на сильний мороз; бурульки, шапки снігу, кучугури снігу, гори снігу – символи зими, утворені зимовими опадами; лижі, санки, машина, трактор – транспортні засоби, які використовували взимку; заступи – знаряддя праці, якими розчищають дороги, стежки від снігу. Одиниці атрибутивного плану – характеристики снігу, зими, морозу, бурульок. Одиниці локативного плану – засніжені стежки та дороги; хати та огорожі, які засипало снігом; вікна, укриті візерунком від морозу; дерева, укриті шапками снігу; колодязі та річки, у яких замерзала вода. Одиниці темпорального плану: день випадіння першого снігу; свята, у які спостерігали за поведінкою та кількістю снігу; намерзанням снігу на деревах, бурульки.

Ключові слова: середньополіські вірування, польські вірування, етнолінгвістика, сніг, мороз, іней, ласиці, бурульки, відлига.

Antonina Pleczko. Wierzenia o opadach zimowych w aspekcie etnolingwistycznym: paralele środkowo-poleskie i polskie

Artykuł jest poświęcony badaniu wierzeń środkowopoleskich o opadach zimowych w aspekcie etnolingwistycznym w kontekście polskich wierzeń o opadach zimowych. Podstawą źródłową były własne nagrania terenowe w 43 średniopoleskich gwarach Żytomierszczyzny wykonane przez autora. Dostępne materiały etnograficzne i dialektalne zostały podsumowane w odniesieniu do wierzeń o zimowych opadach w ukraińskiej tradycji kulturowej; systemowy opis tradycyjnych

wierzeń o zimowych opadach w gwarach średniopoleskich został przeprowadzony przez pryzmat integralnego tekstu kulturowego; ujawniono system opozycji; przeprowadzono paralele średniopoleskich wierzeń o zimowych opadach z odpowiednimi polskimi wierzeniami (na podstawie słownika Jerzego Bartmińskiego "Słownik stereotypów i symboli ludowych"); ustalono strukturę badanego zjawiska kulturowego w ramach systemu zróżnicowanych jednostek. Werbalnymi składnikami wierzeń średniopoleskich na temat opadów zimowych są nominacje związane z wyobrażeniami o śniegu, mrozie, szronu, soplach lodu, odwilży i innych zjawiskach zimowych, reprezentowane przez słowa, frazy, zdania i mikroteksty. Jednostkami agencyjnego planu treści wierzeń są ludzie-observatorzy zimowych opadów; ludzie, którzy wykonywali różne czynności podczas zimowych opadów; spersonifikowany obraz Mrozu, który rysuje wzory na oknach i który był zaproszony na kutię; spersonifikowany obraz Zimy i tym podobne. Jednostki planu utrzymania-postępowanie proceduralne pierwszego śniegu, mrozu, sopli lodu, śnieżycy; działania ludzkie związane z odśnieżaniem; czynności rytualne przywoływania mrozu; fumigacją drzew i pól dymem. Jednostki realnego planu utrzymania-ogniska i dym jako rytualne przedmioty ochrony pola przed mrozem; słoma jako przedmiot ochrony drzew przed mrozem; kutia – rytualna kasza, którą mróz zaproszony zjeść; łasice – zamrożone wzory na oknach wskazujące na silny mróz; sople lodu, czapy śnieżne, zaspas śnieżne, góry śniegu – symbole zimy utworzone przez zimowe opady; narty, sanki, samochód, traktor – pojazdy używane zimą; wstawki – narzędzia, które oczyszczają drogi, ścieżki ze śniegu. Jednostki planu atrybutów – charakterystyka śniegu, zimy, mrozu, sopli lodowych. Jednostki planu lokatywnego – zaśnieżone szlaki i drogi; domy i płoty, zasypane śniegiem; okna, pokryte wzorem mrozu; drzewa, pokryte czapami śniegu; studnie i rzeki, w których zamarała woda. Jednostki planu czasowego: dzień opadania pierwszego śniegu; święta, w których obserwowano zachowanie i ilość śniegu; zamrażanie śniegu na drzewach, sople lodu.

Słowa kluczowe: wierzenia środkowopoleskie, wierzenia polskie, etnolingwistyka, śnieg, mróz, szron, łasice, sople lodu, odwilż.

Antonina Plechko. Beliefs about Winter Precipitation in the Ethnolinguistic Aspect: Middle Polissia and Polish Parallels

The article is devoted to the study of central Polissia's beliefs about winter precipitation in the ethnolinguistic aspect in the context of Polish beliefs about winter precipitation. The source basis was author's own field notes made in 43 central Polissia's dialects of Zhytomyr region. The existing ethnographic and dialect materials on beliefs about winter precipitation in the Ukrainian cultural tradition are summarized; a systematic description of traditional beliefs about winter precipitation in the middle Polissia's dialects is carried out through the prism of an integral cultural text; the system of oppositions is identified; parallels of the middle Polissia's beliefs about winter precipitation with the corresponding Polish beliefs are drawn (based on the dictionary of E. Bartmiński "Dictionary of Folk Stereotypes and Symbols"); the structure of the studied cultural phenomenon as part of a system of diverse units is established. Thus, the verbal components of central Polissia's beliefs about winter precipitation are categories related to ideas about snow, frost, white frost, icicles, thaws and other winter phenomena, represented by words, phrases, sentences and microtexts. The units of the agent plan of the content of beliefs are people who observe winter precipitation; people who performed various actions during winter precipitation; a personalized image of Frost, which draws patterns on the windows and who was invited to eat kutya; a personalized image of Winter, and so on. The units of the action plan are the procedural behavior of the first snow, frost, icicles, snowstorms; human actions related to clearing snow; ritual actions of calling Frost to eat kutya; fumigating trees and fields with smoke. The units of real content plan are bonfires and smoke as ritual objects for protecting the field from Frost; straw as an object for protecting trees from Frost; kutya – ritual porridge, that Frost was invited to eat; weasel – frozen patterns on windows indicating severe frost; icicles, snow caps, snowdrifts, mountains of snow – symbols of winter formed by winter precipitation; skis, sledges, car, tractor – vehicles that used in winter; broomsticks – tools used to clear roads and paths from snow. Attribute

plan units include characteristics of snow, winter, frost, and icicles. Local plan units embrace snow-covered paths and roads; huts and fences that were covered with snow; windows covered with a frost pattern; trees covered with snow caps; wells and rivers where water froze. Units of the temporal plan contain the day of the first snowfall; holidays in which the behavior and amount of snow were observed; snow freezing on trees, icicles.

Key words: *Middle Polissia's beliefs, Polish beliefs, ethnolinguistic, snow, frost, frost, weasels, icicles, thaws.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. У людській свідомості кожна пора року пов'язана з певними природними особливостями та можливістю відчувати природні ритми планети, насолоджуватися різними природними умовами. Пори року мають безпосередній вплив на здоров'я та самопочуття людей, на їхню діяльність, зокрема на ведення сільського господарства. Зима в нашій уяві асоціюється зі снігом, морозом, низькою температурою (нижче за 0°C), бурульками; це пора року, коли природа засинає, відпочиває до настання наступного сезону – весни. Зима в нашій уяві – це домашній затишок, зимові розваги, святкування Різдва, Нового року, Водохреща та інших зимових календарних свят.

В українських розвідках зима, традиції, пов'язані з нею, номінація народної зимової метеорології неодноразово ставали предметом дослідження істориків, етнографів, письменників, екологів та представників інших галузей людської діяльності. Образ зими та зимові свята описані в прозових творах М. Коцюбинського «Зимовий етюд», «Ялинка»; М. Стельмаха «Щедрий вечір»; О. Іваненко «Бурулька», О. Копиленка «Зимовий день»; казках І. Квітки «Святий Миколай», «Різдвяне диво для Василька»; І. Мацко «Різдво ялиночки»; поезіях: О. Радущинської «Як дивно пахне перший сніг», М. Вінграновського «Новорічна коліскова», М. Вороного «Сніжинки», В. Симоненка «Снігу, снігу сиплеться довкола», М. Рильського «Білі мухи» тощо. Незважаючи на стійкий інтерес до цієї теми впродовж останнього століття, сучасний світ урбанізації та глобалізації на планеті загострює необхідність фіксації автентичних вірувань наших предків про живу та неживу природу, традиційну культуру, доки вони не зникли назавжди.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. З к. XIX та впродовж XX ст. з'явилась низка праць етнографів та фольклористів про українську календарну обрядовість, зокрема й зимові традиції: Г. Булашев «Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях» [1], Х. Вовк «Студії з української етнографії та антропології» [4], Іларіон, митрополит (І. Огієнко) «Дохристиянські вірування українського народу» [8], І. Нечуй-Левицький «Світогляд українського народу» [16], В. Скуратівський «Місяцелик» [21], «Святвечір» [22], «Дідух» [23].

Упродовж двох століть (XX та XXI ст.) тривали наукові розвідки різних аспектів традиційної української обрядової культури. З-поміж науковців, які досліджували календарну обрядовість, народну метеорологію, зокрема й зимові традиції, варто згадати Н. Громову [6], Н. Ковальову та Ю. Новикову [11], Г. Лехмана [15], Т. Помінчук [19] та інших учених. Зимовій обрядовості присвячено дисертації О. Коломійчука [12], М. Романіва [20], П. Смоляка [24]. Метеолексику студіювали такі вітчизняні вчені: О. Васянович [2], Ю. Каліщук [9; 10], О. Могила [17] та закордонні лінгвісти: Й. Гжега (англійська метеолексика) [25], В. Купішевський (польські метеонімени) [26], А. Оберлін (німецькі метеоназви) [27]. Слід згадати й провідного польського етнолінгвіста Є. Бартмінського, який аналізує польські вірування про сніг у «Словнику народних стереотипів та символів» [28].

У XX столітті поряд з етнографічними та діалектними експедиціями зріс інтерес до етнолінгвістичних розвідок. В етнолінгвістиці обряд є однією з форм людської поведінки, у якій реалізується модель світу, а тому обряд можна розглядати як текст, але це не простий мовний матеріал, а єдність різнопланових знаків (вербальних та невербальних). На думку

В. Конобродської, різнопланові одиниці обрядового тексту репрезентують план змісту – тобто міфологічні уявлення, що формують текст як семіотичну систему. Основними характеристиками плану змісту в етнолінгвістичних дослідженнях є бінарні опозиції, ознаки, оцінки, теми та мотиви [13, с. 34–35].

Етнограф О. Воропай свого часу підкреслював: *«Звичай – це втілені в рухи і дію світовідчуття, світосприймання та взаємини між окремими людьми. А ці взаємини...безпосередньо впливають на духову культуру даного народу, на процес постання народної творчості... Звичай народу – це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому»* [5, с. 5]. Мовознавець В. Жайворонок у словнику-довіднику *«Знаки української етнокультури»* тлумачить етносимволіку української лексики з погляду народного світосприйняття, зокрема пояснює семантику слів з народних уявлень про зиму: символіку понять *зима, зазимки, іній, сніг, мороз* тощо [7]. Відомий український діалектолог М. Никончук у 1979 році видав словник *«Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся)»*, що містить лексичний матеріал з правобережного Полісся України, Білорусі, зібраний автором упродовж 1974–1977 рр., серед різних розділів словника є *«Метеорологічні явища»* [18]. Ця лексикографічна праця представляє для нашої розвідки особливий інтерес, оскільки дає змогу порівняти зібраний нами діалектний матеріал з лексемами, які зібрав професор 50 років тому на Житомирському Поліссі.

Формулювання мети та завдань. Актуальність нашої розвідки зумовлена недостатньою вивченістю локальних середньополіських вірувань про зимові явища. **Мета** – проаналізувати традиційні вірування про зимові опади в духовній культурі мешканців Середнього Полісся в етнолінгвістичному аспекті. Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: узагальнити наявні етнографічні та діалектні матеріали щодо вірувань про зимові опади в українській культурній традиції; здійснити системний опис обраних для статті традиційних вірувань у середньополіських говірках крізь призму цілісного культурного тексту; виявити систему опозицій; дослідити семантику лексем *сніг, зима, мороз, заметіль, завірюха, ласиці (лисиці), бурулька, відлига* на основі лексикографічних джерел; порівняти середньополіські вірування про зимові опади з відповідними польськими віруваннями (на основі словника Є. Бартмінського *«Словник народних стереотипів і символів»*); установити структуру досліджуваного культурного явища в складі системи різнопланових одиниць – вербальних, атрибутивних, реалемних, акціональних, локативних, темпоральних тощо.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наші предки сприймали зиму, як найхолоднішу пору року між осінню та весною, як замирання животворного сонця й природи в цей період [7, с. 245]. Найчастіше взимку атмосферні опади випадають з хмар на земну поверхню в твердому стані. Дослідниця Ю. Каліщук зауважує: *«До твердого стану води в природі належить лід, який за однакової кристалічної структури має багато різноманітних форм: бурульки, що висять на дахах споруд, кірка льоду на водоймах, сніжна крупа тощо. Відповідно в діалектах існує чимало найменувань цих явищ, а отже, їх варто систематизувати й описати»* [10, с. 117]. Розглянемо інтерпретацію середньополіських вірувань про зиму та зимові атмосферні опади. Джерельним підґрунтям нашого дослідження слугували власні польові записи, зроблені в 43 середньополіських говірках Житомирщини. Респонденти, відповідаючи на питання *«Як називаються зимові атмосферні опади?»*, указують лексему *сн'ег* – 72% (усі н. п., окрім перерахованих далі), рідше *сн'іг* – 28 % (Жрб, Стр, Мдв, Мкл, Хрс, Вшв, Обл, Млн, Мйс, Рдн, РдУ, Ржн). Лексикографічні джерела пояснюють семантику лексеми *сніг* (похідні демінутиви *сніжок, сніжечок*): *‘атмосферні опади у вигляді білих зіркоподібних, кристалів чи пластівців, що становлять собою скупчення таких кристалів; найголовніша його прикмета – колір (білий); як ознака настання зими сніг, особливо велика його кількість, провіщає багатий урожай’* [7, с. 556]. У польських віруваннях лексема *сніг* зберігає початкове значення

‘опади у вигляді кристалів льоду різної форми’, також набуває значення ‘піна’, підкреслюючи ознаки білизни та пухнастості: W polszczyźnie wyraz śnieg zachowuje znaczenie pierwotne ‘opad atmosferyczny w postaci różnego kształtu kryształków lodu’, przyjmuje też znaczenie ‘piana’...poprzez wyeksponowanie cech białości puszystości [28, с. 229].

Поняття ‘перші опади снігу восени’ представлено в середньополіських говірках ад’єктивним словосполученням *пéриий сн’ег (сн’іг)*. Порівнюючи зі словником М. Никончука, який фіксував лексеми на позначення першого снігу: *зázимок, зázимок, периий сн’іг, периий сн’ег, порóша, понóва сн’егу, прітерúшок* тощо [18, с. 112–113], спостерігаємо зменшення назв на позначення цього поняття в сучасних віруваннях. У східностепових говірках місцеві також називають словосполучення *пéриий сн’іг* та його фонетико-морфологічні варіанти *пéрвий сн’іг, п’ёрвий сн’ег* [10, с. 118]. У словнику Є. Бартмінського перший сніг, що випадає восени й одразу після випадіння тане, поляки називають молодим, пташиним: *Pierwszy śnieg... nazywano go młodym śniegiem, śniegiem ptasim, przypirskim* [28, с. 230].

Коли випадав перший сніг, поліщуки намагалися запам’ятати цей день тижня: *пр’ім’ечáйут пéриий сн’ег, той ден’ дáже записувал’і* (Ігн), мотивуючи тим, що в такий саме день навесні слід садити городину (картоплю, огірки, бобові, гарбузи): *Йак ў той ден’ впадé пéриий сн’ег, тогó дн’а трéба картóпл’у засадíт’* (Вст); *У в’івтóрок зимóйу, колі йде пéриий сн’іг йадрéний* (морозний сильно), *в тей ден’ в’еснóйу ог’іркí трéба с’ійат* (Жрб); *Йак’ій ден’ сн’ег упадé, то ў тей ден’ гарбúзи трéба садíти, то гарбузóў бúде багáто* (Срк); *Йак пéриий сн’іг упáў, то бобóв’і садíт’*, *гарбúзи* (Стр); *В тей ден’, колі випадáў пéриий сн’іг (понед’ілок), в’еснóйу трéба шос’ садíт’* (Чпв); *Це засáжуват’ горóд, бúл’бу у так’ій ден’* (Рдв); *П’éриий сн’ег – ден’ пр’ім’ечáл’і, бо трéба тоді садíт’ ў той ден’* (Уст); *Пéриий сн’ег прим’ечáли, шоб ў тей ден’ садíт картóшку* (Лзн); *Той ден’, колі випадáў пéриий сн’іг, то дóбре садíт’ веснóйу в цей ден’* (РБ); *Кáжут, йак знат у йак’ій ден’ пéриий сн’ег, то в так’ій ден’ картóпл’і в л’ох засипáт* (Слц); *Колíс’ записували той ден’, колі віпаў сніг, шоб пóт’ім ў цей ден’ садíт’ горóд* (Вшв); *Пéриий сн’іг прим’ічáли: колі пáдає – в тей ден’ садí* (Мйс); *Ў той ден’ гарбúзи і ог’ірк’і мо́йá бáбушка садíла, в той ден’, колі випадáў пéриий сн’іг, вонá йогó записувала* (Ржн); або сіяти: *У то́й ден’, шо сн’ег віпаў (сéреду), зас’евáл’і в’еснóйу шо н’ібúд’* (Тх). Спорадично (9 н. п.) респонденти не можуть дати відповіді на це питання, що вказує на поступовий занепад традиції (Птп, Прж, ЧВ, Клш, Срд, Хрс, Мжр, Млн, Крч), але при цьому підкреслювали той факт, що *йе л’ўди, шо сл’ідкувáли і колі віпаде сн’ег, і йакá зимá бúде* (Дбв). Поодинокі інформанти уточнювали сприйняття першого снігу за тривалістю лежання / швидкістю танення: *Йак впад’е да бúд’е л’ежáт’ сн’ег, то йогó вже зам’ечáйут, кол’і це. А йак впад’е да ростáйе, то н’е пр’ім’ечáйут, бо це иче не пéриий сн’ег* (Чрв). Аналізуючи польську традицію, спостерігаємо схожі вірування про запам’ятовування дня тижня, коли випаде перший сніг: *nie należy sadzić boby w tym dniu tygodnia, w którym spadł pierwszy śnieg. Natomiast tatarkę powinno siać się w tym samym dniu, w którym spadł pierwszy śnieg* [28, с. 242].

Зазвичай на Поліссі випадіння першого снігу прив’язували до конкретних свят листопада народного календаря, наприклад, до свята Михайла (офіційно архистратига Михаїла) і з випадінням снігу пов’язували початок зими: *П’éриий сн’ег пáдає до Михáйла иче* (Гш); *В листóпад’і, йак Михáйло, то хóдно, сл’áкот’ з’і с’н’ігом, на йóму все кончáйеца і йде зимá* (Хрс); до Покрови (офіційна назва свята – Покрова Пресвятої Богородиці): *Покрóва покрийе чи лістом чи с’н’ігом* (Мкл); *трéба, шоб пóсл’е Покрóви, на Покрóву при’крíў с’н’ігом зéмл’у* (Обл); до Казанської (офіційна назва у православних віруючих – день пам’яті Казанської ікони Богородиці): *Зимá почінáлас’ н’ісл’а Казáнс’койі, це престóл’ний прáзник ў Журб’і і Неўгодáх теж престóл’ний, н’ісл’а четвёртого листóпада* (Жрб). Українські прислів’я, наведені в праці В. Скуратівського, слугують підтвердженням середньополіських вірувань про початок зими, зумовлений випадінням першого снігу на певні свята: *Покрова*

всю землю накриває листям або снігом. Покрова накриває траву листям, землю снігом, воду льодом, а дівчат – шлюбним вінцем. Яка погода на Покрову, такою буде і зима [21, с. 131]. Казанська Божя Мати – остаточна межа переходу від осені до зими – міцно сковується земля, а відтак «морозцям дорогу вказує» [21, с. 139]. На Михайла зима на білому коні приїжджає. [21, с. 141]. У праці «*Slownik stereotypow i symboli ludowych*» (скорочено SSSL) етнолінгвіст Є. Бартмінський описує подібну традицію примічання першого снігу в конкретні релігійні свята: *moment padania pierwszego śniegu kojarzono z dniami: św. Michala (29.IX), św. Jadwigi (15.X), św. Urszuli (21.X), św. Szymona i Judy (28.X); Wszystkich Świętych (01.XI)*. [28, с. 236–237]. Польські вірування про сніг у конкретні святкові дні також представлені прислів'ями: *Stopniowe przybywanie śniegu ilustrują przysłowia: Na Stanisława Kostkę (13.XI) ujrysz śniegu drobnostkę, a na Ofiarowanie (21.XI) przydadzą się sanie. Na świętą Elżbietę (19.XI) była śnieg nad piętę. Od świętej Katarzyny (25.XI) – śnieżne pierzyny. Na Mikołaja (6.XII) porzuć wóz, a zaprzęż sanie* [28, с. 237].

Респонденти Житомирщини з особливим зацікавленням спостерігали за «поведінкою» першого снігу й склали низку прикмет, пов'язаних з цим явищем, – перший сніг повинен розтанути: *Прол'ітаў п'єришій сн'іг, бул'а прикм'єта, шо в'ін н'іколі доўго ле"ж'ат' не бўде, той п'єришій сн'іг, в'ін обов'язк'ово розт'ане* (Жрб); *Л'убііў п'єришій сн'єг розтай'є* (Срк); *П'єришій сн'єг розм'єрз'аўс'а* (Чбн, Чпв); *П'єришій розтай'є, а п'от'ім зноўу п'ада'є* (Прг, Чв); *Він не бўде ле"ж'ат', йак п'єришій сн'іг залет'іт' у сар'ай, то знай, шо в'ін не бўде ле"ж'ат'* (Обл); *Був'ало р'ано впад'є, то розт'ане, а йак з с'єред'іни лист'оп'ада, то м'ожє і ле"ж'ат'* (Срн); *П'єришій сн'іг упад'є, то розт'аў, а тод'і ўжє наст'упний не т'а'є* (Крч); поодинокі трапляються винятки з цієї прикмети: перший сніг може довго лежати: *Одн'ого г'оду так'є б'і л'од, йак уп'аў, то буў мо м'єс'ац* (Чбн); *П'єришій сн'іг йак уп'аў, в'ін п'овінен розт'ат'* (Чпв); *Був'ало, шо не розтав'аў, ле"ж'аў* (Срн); *П'єришій сн'іг м'іг і ле"ж'ат', п'очина'лас' зим'а, йакіш'о замор'озит' і сн'іг ўпад'є, то в'ін не розтав'аў* (Ржн). Подібні до середньополіських уявлень про розтавання першого снігу фіксуємо польські вірування: *Pierwszy śnieg, który pada jeszcze na jesieni i zaraz po spadnięciu topnieje, jest łagodny i schodzi zwykle bez śladu* [28, с. 230].

У віруванні про особливості випадіння першого снігу поліщуки уточнювали: *А п'от'ім, йак розтаў, да зноўу йшоў сн'іг, то це п'очина'єца зим'а* (Жрб); *нам'єт'ало сн'єгу, то в'ін доўго не л'єж'іт', розт'ане, а той, шо пов'ільно, т'іхо п'ада'є – то ле"ж'іт'* (Блк). Спостерігаючи за першим снігом, передбачали, якою буде зима: *Йак т'іхий впад'є п'єришій сн'єг, то бўде т'єпла з'ім'а, а йак з б'урейу та в'іхром впад'є, то бўде л'ўта з'ім'а* (Гш); *йак сн'єг п'єришій – пр'ім'єч'али, йак'а зим'а бўде* (Лтк). На випадіння першого снігу могла реагувати худоба: *про кор'оў – пас'єм кор'оў, а вон'і наз'ад, ми й'іх до вод'і, а вон'і наз'ад і сн'єг в'ііпаў – от йак худ'оба знай'є, відчув'а'є* (Крс). У польських віруваннях про сніг науковці залежно від тривалості й часу його випадіння виокремлюють три різновиди снігу з певною номінацією: *pierwszy – młody, drugi – dziadowski (komorniczy), jest trochę większy i nie topnieje szybko, trzeci – to śnieg chłopski (gospodarski, budowniczy – to już taki silny już prawie do wiosny* [28, с. 230].

Поведінку першого снігу на Житомирському Поліссі пов'язували зі спостереженнями за конкретною фазою нічного небесного світила: *Йак п'єришій сн'іг на молодик'у випад'аў, в'ін розтай'є, йак на стар'ому – то д'єржица бул'о* (РБ). У цій прикметі бінарні опозиції: *молодий (місяць) : розтає першій сніг, старий (місяць) : не розтає, лежить сніг*. Перший сніг наділяли й магічною силою: *п'єришій сн'єг йак в'іпаде, то в'ійти на дв'ор, хут'єн'ко потр'і р'ук'і та не бўдут' м'єрзнут'* (Пш). Мовознавець В. Жайворонок наводить народні прикмети (прогнози) щодо першого снігу: *першій сніг за сорок днів до зими випадає; першій великий сніг випадає вночі; першій лапатий сніг – на негоду* [7, с. 556].

Розповідаючи про зиму десятки років тому, інформанти акцентують: *теп'єр не так'а зима, не так'іє мор'ози, йак кол'іс' булі* (Гшв); *теп'єр з'іми з'овс'ім на'чийє* (РдБ); *сіл'н'і булі з'іми, з'іми в'ідр'із'н'алис'а, бул'о сн'ігу, шо л'ўди продир'али ц'ей сн'іг, р'іли н'ори, тун'єл'і* (Клш) та

детально описують особливості тих зим: *булі сн'єжнийє з'їми* (Вст); *зіми були сн'їжн'ї, сн'їг ви́ше за́бо́р'ів*. Булі так'ї, такé м'ї́нне, шо ми по́вэрху ході́ли. Ё́ бэ́резн'ї почи́на́е розта́в' (Жрб); *По́сл'е войні сто́ко сн'є́гу бува́ло, шо ко́н'ї то́пл'а́ца, по пол'а́х з се"ла́ ви́їїжа́ли* (Ігн); *Ў со́рок четве́ртом году́ так на́па́дало сн'є́гу, шо ході́ли по́вэрх хато́ў* (Пщн); *Ў п'їадес'а́тих рока́х ме"ло́, ме"ло́, шо і гру́би не мо́на запалі́т', наме"ло́, шо і ха́ти не ви́дно, кри́ш*. Проко́пували тунéл', шо́б води́ в крини́ц'ї набра́т' (Стр); *Нам'ета́ло ў́гору аж до шта́х'ёт, мойа́ кра́йн'а ха́та, їа не мо́гла ви́л'езт'ї з ха́ти, оце́ вико́пувал'ї транше́її за н'їч, зно́ву зам'ело́, сн'є́гу ба́гато, їак позаб'їва́йеца ў́ ко́жну ша́рун'ї́нку* (Блк); *Ба́гато сн'є́гу бу́ло ко́ліс' (Прг); Сн'ег лежа́ў по м'ётр, прогрэ́бал'ї*. Ё́ак сн'є́гу ба́гато, то моро́з некр'є́пк'ї́й. З'їма́ ко́л'їш'а – їак на́пада́е сн'є́гу, то до́ўго бу́ла (Бвс); *Страшнэ́, їак у во́йну бу́ло сн'ї́гу – по л'уді́ні* [мається на увазі сніг висотою досягав людського зросту]. *Хто бу́лі на войн'е́, а старі́йє і малі́йє лопата́ми почи́ча́ли сн'ї́г ў́ кв'ї́тн'ї*. Страшнэ́ бу́ло, а моро́зи їак'ї́є бу́лі ще́ і до́ўго (Мдв); *Страшн'ї́ зіми, сн'є́гу по́ўно, о́кна позаго́нит', страшнэ́ (Рсн); трі́цат' де́в'ать, со́рок, б'ї́л'ше сорока́ гра́дус'ї́ў моро́зи і сн'ї́гу два з полови́но́йу чоло́в'єк'ї́, одн'ї́ стр'ї́хи бу́лі*. Ко́ліс' бу́лі так'ї́йє замéти, шо ви́ше телехво́н:их сто́ўпо́ў, вру́чну берéм за́ступи і рійéм. А д'є́ти ході́ли по́вэрху сн'є́гу, як по го́рах. Ко́ліс' на Стр'є́чен':е д'ед з ба́бойу п'ї́шли в це́ркву Ё́ем'ї́л'чи́но, то так замело́, шо йéл'е при́шли (Срд); Так'е́ замéта́ло, шо ду́мали: «І́ шї́хвер по́ломит'». Ох сн'є́гу бу́ло прóсто хаті́ сн'є́гу, робі́ли схóди, шо́б ви́л'езти на́вэрх на сн'ег да́ їти по вéрху сн'є́га (РдБ); *Зі́ми бу́лі, шо аж де́рево тр'ї́шча́ло (Хрс); Зі́ми бу́лі серди́т'ї, ба́гатосн'ї́жн'ї і моро́зн'ї (Дбв); Топ'ї́ли сн'ег, бо до крини́ц'ї не мо́на бу́ло, рі́ли тунéл'ї, се"ло́м н'ї́хто́ не ході́ў (Обл); Зі́ми бу́лі харо́ш'ї, дарма́, шо за́ре все́ їе, при́шла зима́, нача́ліс' моро́зи, сн'є́гу впáло, так їак по́ложено́, зима́ при́шла на Водо́хри́ще, тре́шчі, не тре́шчі, а мину́ли Водо́хри́ща – в́же моро́з па́да́е (Птв); кл'ї́мат зм'ї́нівс', ко́ліс' б'ї́л'ше сн'ї́гу і моро́з б'ї́л'ше був*. Ё́а зна́йу зі́му в трі́цат' дев'я́том году́ до дво́х-тро́х ме́тр'ів сн'ї́гу (Млн); *бу́лі вели́к'ї́йє зі́ми, сн'ї́гу ба́гато, вели́к'ї́ моро́зи бу́лі (Мїс, Рдн); бу́лі зі́ми сн'ї́жн'ї, по р'ї́вн'у плóта сн'ї́гу, ка́зали́ бу́де ба́гато води́*. Не бу́ло води́, бо замерза́ла, а їак на́пада́е в Роздв'а́ни с'ватá, то не бу́ло в'ї́дно да́же ву́лиц'ї́. Лі́жам'ї́ її́хали, їак тре́ба куді́, по трі́цат' і со́рок гра́дус'ї́ў моро́з (РдУ), Ду́же сн'ї́жно, прорива́ли доро́гу маши́нами тунéл'ї́, сто́йали́ пувто́ра ме́тра ст'ї́ни сн'ї́гу, т'ї́к'ї́ не́бо зве́рху (Срн); *Ко́ліс' сн'ї́г па́даў п'ї́торá м'ётра, по за́бо́р, вел'ї́к'ї́й сн'ег*. Ко́ліс' зі́ми бу́лі вели́к'ї́йє, га́рн'ї́ так'ї́ зі́ми (Крч); *Ду́же ба́гато сн'ї́г'ї́ў, до п'ї́торá ме́тра, бу́ло тра́ктор не м'ї́г розгре́бті́, зам'ї́та́ло стар'ї́ хаті́ до стр'ї́х'ї́ (Ржн)*. Полі́щуки констату́ють, що зима́ була́ тривало́ю: *Н'ї́ко́ли не бу́ло, шо́б зимо́йу розта́ва́ло (відли́ги), пе́рший сн'ї́г мо́г лежа́ти до весні́ (Бвс); А моро́з од о́сен'ї́ до в'есні́, замéрзне́ Случ [рі́чка] (Крч); У мойéму дити́нств'ї́, ко́лі са́діли́ карто́пл'ї́, а за по́лем ще́ був л'ї́д і ми бо́с'ако́м ско́вза́ли по л'óду (Ржн)*.

Із поданих вище оповідей про сніг та зиму виокремлюємо ознаки **зими**, виражені прикметниками з позитивною семантикою: *сніжна, багатосніжна, велика, гарна, морозна, хороша, сильна; крепка, колишня* [у значенні минулих років], з негативною семантикою: *сердита, страшна*. Поліщуки, описуючи зиму, персоніфікують її: *пришла зима*. У словнику Є. Бартмінського польські вірування характеризують зиму як *wczesna, śnieżna, słaba, lekka, łagodna* [28, с. 240]. У словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» зиму тлумачать як 'найхолоднішу пору року між осінню та весною' [7, с. 245], а початок зими, що супроводжується заморозками та першим холодом, називають *ззимки* [7, с. 233]. Дещо уточнює семантику лексеми *зима* О. Васянович – 'пора року між осінню і зимою, за станом погоди якої прогнозували літню погоду; зима гнила, навальна, пекуча, товста' [2, с. 931]. Тлумачний словник української мови (скорочено ВТСУМ) пояснює зиму – 'найхолодніша пора року між осінню і зимою' [3, с. 459].

Лексеми та словосполучення на опис **снігу** зі значенням його кількості представлено різними мовними конструкціями: *багато, повно, дуже багато, вище заборів, по забор, аж до*

штахет, по метру, по людині, по рівні плота, рівно з хатами, до стріхи, поверх хат, два з половиною чоловіки, півтора метра; характеристика снігу: великий сніг, перший, наступний сніг, добрий сніг; дискурсивні конструкції: снігу впало, як положено; стоко снігу бувало, що коні топляца. У польському словнику SSSL спостерігаємо широкий спектр різновидів снігу за тривалістю лежання, часом падіння, вологістю та зовнішнім виглядом, за кольором, представлених прикметниками: *rodzaje śniegu są wyodrebniane ze względu na trwałość, czas padania, wilgotność i wygląd: młody, ptasi, dziadowski lub kómorniczny, chłopski, gospodarski* [28, с. 230]; *wielki, duży, lekki, drobny, suchy, mokry* [28, с. 231]; *zimny, twardy* [28, с. 235]; *barwa śniegu: biały, siwy, szary, srebrny* [28, с. 233–234]. Дії, пов'язані зі снігом, у середньополіських говірках виражені дієсловами: *мело, намело, наметало, замело, замітало, позаметає, впало (снігу), падав, позабивається, нападає, насипало, лежав, зійде*; людська діяльність, пов'язана зі снігом: *прогрібали, прочищали, берем заступи і риєм, прокопували (рилі) тунель, викопували траншеї; топили сніг на воду; ходили поверху (снігу), лижамі їхали, проривали дорогу машинами тунелі*. Дії, пов'язані зі снігом у польських віруваннях представлено дієсловами: *śnieg pada, idzie, kida się, śnieży, zasypuje, przykrywa, okrywa ziemię, taje. Drobny, suchy śnieg prószy, polatuje, sypie, sieje* [28, с. 235–236].

Наметену вітром кучугуру снігу, велику кількість снігу в середньополіських говірках називають *товсті залежі; замети, що вище телефонних стовпов; хати снігу; стіни снігу*; фіксуємо порівняння снігу з горою: *дети ходили по верху снігу, як по горах*; небом: *йак замете, то рівно с хлівом, йак по небу йдеш*. У словнику Є. Бартмінського фіксуємо подібні польські найменування великої кількості снігу: *dużo śniegu, fury śniegu, zwały, masa, śniegu było pod kostki, po kolana, wysy kolan, po pas, na równi z płotem, nad płoty* [28, с. 236–237].

Дослідник Г. Булашев описує давні вірування українців про походження снігу: *це пара, що виходить з димом і замерзає у повітрі; це дощ, який замерзає на морозі, на небі зберігаються величезні запаси снігу, який ангели, прочищаючи собі шлях, скидають лопатами на землю* [1, с. 258]. У сучасних віруваннях поліщуків таких знань не зафіксовано, окрім поодиноких згадок про Мороза, коли починалися сильні морози, респонденти поодинокі згадували приповідку: *Це Дед Мороз на сівом коніку їде* (Пщн). Польські вірування про походження снігу пов'язані насамперед з Природою, Небом, Богом, святими, ворожками: *W słowiańskich wierzeniach pojawienie się śniegu wiązano z działaniem św. Piotra i jego pomocników...* [28, с. 229]. *Śnieg powstaje w chmurach z wody, którą pije tęcza. Na Podlasiu zapisano wierzenie, że Bog używając tęczy, napęlnia chmury wodą z morza i potem spuszcza ją na ziemię w postaci śniegu, deszczu, gradu...* *Śnieg pada, bo aniołowie łopatami odgarniają zen w niebie drogi, lub święci zamiatają niebo, to śmieci spadające na ziemię podczas sprzątania nieba... Planetnicy zamiatają niebo i zrzucają śnieg na ziemię* [28, с. 233].

Описуючи **мороз**, респонденти використовують прикметники: *некрепкий, великий мороз, гарний мороз* або конкретизують кількісними конструкціями: *трицять девять, сорок, більше сорока градусів морози*; дії, пов'язані з морозом: *падає, трещить*. Оповідуючи про мороз, його пов'язують з водою: *замерзала вода; криниці дерев'яніє замерзали; криниця була одна на село і замерзала, не було води, один льод*. У розповідях про великі морози інформанти відзначають залежність людей та тварин від морозу: *морози великі, що куре в хату брали; морози були до трицяти градусів – одміняли школу*. ВТСУМ подає значення лексеми **мороз** як 'холод, коли температура повітря спадає нижче нуля. У *множ.* холодна зимова погода; холоди' [3, с. 690].

Середньополіські прикмети, пов'язані зі снігом, виражені опозиціями: *багато снігу : менший мороз, багато снігу : багато води навесні : врожай: Йак сн'єгу багáто, то морóз некр'єпк'ий (Мдв); булі велік'і зими і сн'ігу бу́ло багáто – це на врожа́й і воді багáто бу́де (Рдн); а тепє́р і воді не"ма́ в р'є́чце, бо сн'єгу не"ма́ (Уст); йак багáто сн'єгу, то на врожа́й, бо зе"мл'а́ бу́де во́гка і все в зе́мл'у ув'ї́де (Хрс); сн'ігу бу́ло багáто – це на врожа́й і воді багáто бу́де (Рдн); йак багáто сн'ігу – то до́бре, земл'а́ нап'іта́йеца водо́й од сн'ігу (РдУ);*

так'їй гáрний морóз, а йак Случ (назва річки) розл'єца да йде крїга, то п'івторá м'єтра л'од, ходїли по н'óму. Йакшó л'ід зостайєца по бєрез'ї, то вл'їтку иче прїйде вода, вел'їка вода за цєйу крїгойу і ц'а прїказка справл'алас' (Крч). Розглянемо ще одну прикмету: багато снігу : врожай (багатий врожай) (Вст, Гшв, Ігн, Крс, Пш, Птп, Срк, Тх, Чрв, Стр, Прж, Рдв, Уст, Бвс, ЧВ, Клш, Мдв, Мкл, Рсн, РБ, Слц, Хрс, Мжр, Обл, Млн, Мйс, Рдн, РУ, Срн, Ржн): Йак на хвóйах сн'єг – то на врожáй, йак ін'їй на хвóйе (Вст); Йак сн'єгу багáто – урожáй б́уд'е (Тх, Чрв); багáто сн'єгу – на врожáй: йáгоди, грибї, мáло сн'єгу – це пагáно (Крс); На врожáй гриб'їв (Пш) Д́уже врожáйний год, йак сн'єжна зимá (Птп); ўз'їмку н'емá сн'єгу – то пагáно. Вим'єрзáйє на пóл'ї (Чбн); йак бóл'ше сн'єгу – то врожáй л́уч'е, а йак сн'єгу немá – то вим'єрзáйє (Уст); багáто сн'єгу – на багáтий урожáй (Клш). Сніг на конкретне свято теж був прикметою на врожай ягід або грибів: Йе Ган:ї (свято): йак сн'їг идé, то врожáй на йáгоди і грибї (Тх); на Роздвó, на Багáту кут'ў, йак кругóм д́ерева сн'їгу багáто – то на грибї (Крч). На підтвердження середньополіських вірувань В. Скуратівський наводить прислів'я: Багато снігу намете – багато хліба прибуде. Снігу по коліна – буде врожай. Зима морозяна з великим снігом передвіщає гарний врожай хліба. На Рїздво йде сніг – заврожається озимина [21, с. 160]. Польські вірування також фіксують зв'язок снігу з майбутніми врожаєми: *Wczesną i śnieżną zimę zapowiada obfitość żółędzi. Wielkie śnieg z początkiem zimy zapowiada obfitość grzybów. Drzewa owocowe obficie kwitnąć będą, jeżeli zima była śnieżna* [28, с. 240–241].

Мороз та наявність (відсутність) снігу мали вплив на посіви зернових: Од морóзу і мáло сн'єгу мóже повим'єрзáт' оз'їм'їна (Чрв); Йак багáто сн'єгу, то на врожáй зерновїх, озїмїйє не вимєрзáйут' под сн'єгом, а йак сн'їг з'їйдé, то на тóму, шо з'їйшлó пл'єс'єн' – їйїй грабл'ám'ї здирáли, бо не пусkáйє в рост зернов'ї (Блк); Йак дóбрий сн'їг идé, то на врожáй, а йак в'єтер, сухов'їй – то помєрзне оз'їмїйє (Кшн); Це дóбре, колї сн'єг, бо под сн'їгом не морóзит', а без сн'єгу вимєрзáйє земл'á і пос'єви (Птв); Сн'їгу багáто позамїєтáйє, шо з хáти не вїйдеи, то це на врожáй, пос'їви п'їд сн'їгом в тепл'ї (Рсн); Тр́єба, шоб п'їд сн'їгом дїхала земл'á (Крч). Спостєрїгаємо опозиції мороз : відсутність снігу : неврожай; багато снігу : врожай. Полїщуки поодинокó пам'ятають традицію рятувальних дїй щодо зернових культур, шоб не повимєрзли під час сильних морозів: Шоб пос'єви не помєрзли, пáл'ат' навкóло ц'óго пóл'а кострї, шоб дим застил'áў пóл'є, а йак дим, то пос'єви в́же не помєрзнут', і морóз на ц'óму пóл'ї в'їдстунáйє, так і д́ерева обќурували дїмом, то не помєрзнут', обќладували садóк солóмоўу і шоб дим п'їшóў (Блк). У цїй традиції дим виступає оберегом посівів від морозу.

Полїські діалектоносії для найменування 'сильного снігопаду з вітром, метелиці, хуртовини' послуговуються лексемами: замет'єл' (Ігн, Тх, Чб, Кшн, Рдв, Уст, РдБ, Слц, Хрс, Ржн); замет'їл' (Вст, Стр, Лтк, Рсн, Обл, Мйс); м'єт'єл'їца (Прг, Уст); ме"тєлиц'а (Жрб, Рдв, Клш, РдБ, Млн, Срн); зав'їр'ўха (Срк, Прг, Уст, Мкл, Крч); вїўга (Жрб, Клш, Рсн,); м'єт'єл' (Бвс); хурдєлиц'а (Вст); урагáн (Мкл). Про таке зимове явище вони оповїдають: Метé, шо не вїдно св'їта (Стр); Так'ї замет'єл'ї, нам'єтáло, шо сн'єгу в́ровен' крїш'ї хáти, шо ми, д'єти, вилáзили на той сн'єг зв́єрху і гукáли в кóм'їн хáти, стóко сн'єгу (Слц); Замет'єл'áбо ме"тєлиц'а, шо не мóна не пройтї, не проїєхат, наме"те кучугури сн'єгу (РдБ); Такá надвóр'ї зав'їр'ўха, шо нóса не вїсунеи з хáти (Крч). Інформанти пояснювали назву ме"тєлиц'а, бо ме"тє (Срн). У словнику М. Никончука фіксуємо лексеми завер'ўха, зав'їр'ўха, метєлиц'а, метєл', замет'їл', замет'óл, пургá, вїўга, хуртовїна, хурдєлиц'а, б́ур'а, б́ура [18, с. 110–111]. Дослїдниця І. Калїщук для називання сильного вітру зі снігом фіксує в східностєпових говірках лексеми зав'їр'ўха, метєлиц'а, м'їт'єл'їца, м'їт'єл', мит'їл', хурдєлиц'а, замет'їл', зам'óт, сн'їго"в'їй, в'їхо"ла [10, с. 119]. У польській мові використовують найменування *zawierucha, burza śnieżna* [26, с. 86, 88]. Мовознавець В. Жайворонок пояснює метелицю як '1. Сильний вітер зі снігом; заметіль, хуртовина; метелицю як сніговий вітер пов'язують з нечистою силою. 2. Старовинний народний танець,

виконуваний у швидкому темпі, з частими змінами фігур та обертаннями, а також музика до нього; танцювали його колом, усередині якого була одна пара' [7, с. 361]. ВТСУМ подає семантику лексем: *Заметіль* – 'сильний вітер зі снігом, хуртовина' [3, с. 405]; *Завірюха* – '1. Сильний вітер зі снігом; метелиця, хуртовина; 2. Політична, соціальна і т. інш. подія, що викликає глибокі зміни, потрясіння в суспільстві; 3. Чвара, колотнеча, сварка' [3, с. 380]. *Метелиця* – '1. Сильний вітер зі снігом, заметіль, хуртовина. 2. Народний танець (український, російський, білоруський), виконуваний у швидкому темпі, з частими змінами фігур та обертаннями. 3. діал. Вертіж' [3, с. 663]. *Хуртовина* – '1. Сильний вітер зі снігом, заметіль. 2. Буря, ураган. 3. Нещастя, знегода, тяжка година' [3, с. 1576].

І. Огієнко, описуючи традиційний світогляд українців як природопоклонників, фіксує давні українські вірування про те, що Мороз – це старезний дід, що все морозить своїм подихом та лютує на тих людей, хто у Святвечір не кличе його кутю їсти, тому таким господарям виморожує збіжжя на полі. Щоб такої прикrostі не було селянину, українці здавна кличуть у Різдвяний вечір Мороза куті їсти [8, с. 33]. Традиція запрошення Мороза, щоб умилювати його щодо майбутнього урожаю, щоб запобігти вимерзанню посівів та садків досить поширена ще в пам'яті сучасних поліщукив ХХІ століття: *На Різдво об'азат'ел'но заклика́ли мороз: «Мороз, ході́ з на́ми кут'у́ йе́сти». Його́ тре́ба умилосе́рдит', попроси́т' (Жрб); Мороз за́прошу́ють на Різдв'яну в'ечер'у: «Мороз, Мороз, ход'і́ кут'е́ йе́ст'і, н'е пр'іход' у П'етр'о́ку, поб'і́ємо голо́жку, йак пр'і́йд'еш у П'етр'о́ку» і сту́кають у ра́му. Або така́: «Мороз, Мороз, ход'і́ кут'е́ йе́ст'і, гурко́у н'е мороз', в'етру́ н'е пуска́й, д'іте́й н'е лака́й» (Крс); Мороз, ході́ кут'у́ йе́сти. Не при́ход' з ло́жко́у, бо ло́ба розбі́єм... і шос' там да́л'і (Птп); Кл'іка́л'і: «Мороз, ход'і́ кут'е́ йе́ст'і. Ход'і́ за́ре, а тод'і́ н'е йд'і́. Н'е мороз' пи́ен'іци, н'і́яко́йі па́шн'іци» (Чбн); До кут'і́ мо́ли́лис'а Бо́гу і при́ка́зували: «Мороз, Мороз, ході́ кут'е́ йе́сти». Була́ при́пов'і́дка (Стр); Ході́, ході́ до нас, Мороз, кут'у́ йе́сти (Чпв); Мороз, Мороз, ход'і́ кут'е́ йе́ст'і..., йак д'е́т'і́ мал'і́ йе, то д'е́те́й отпра́вл'а́ли про́с'і́т', хаз'а́йн або хаз'а́йка на сто́л поста́ўла́т кут'у́ (Уст); На б'е́дну кут'у́ ка́за́л'і: «Мороз, Мороз, ході́ кут'е́ йе́сти». Ми с'і́да́йемо за сто́л, а ба́т'ко у в'і́кно́: «Мороз, Мороз, і́ди кут'у́ йе́сти». А ми вже ду́ма́єм, шо на́пра́вду при́йде́ (Бвс); Була́ тради́ц'і́я при́лика́ти мороз на кут'у́: «Мороз, ході́ кут'у́ йе́сти» (Клш); На Ста́рій но́вий год ста́вили кут'у́, вихо́дили на дв'і́р: «Мороз, Мороз, ході́ кут'у́ йе́сти», шо́б йа́гн'а́ти не морозі́ў, не тел'а́ти, н'і́чо́го, а кут'у́ на Роздво́ несут' рукав'і́цами і на с'і́но ста́ўла́т', а д'і́ти п'і́д сто́лом і бе́ка́ють, і ме́ка́ють, шо́б усе́ велос'а́ (Мкл); При́лика́ли мороз на кут'у́: «Мороз, Мороз, ході́ кут'е́ йе́сти, йак не пр'і́йде́ш за́раз, то не йди́ по́т'ім (Рсн); «Мороз, Мороз, ході́ кут'у́ йе́сти», – на по́кут' с'е́на і клі́кали (Срд); Мороз, Мороз, ході́ кут'е́ йе́сти, шо́б не поморо́зіў на́м горо́дину (Мжр); Бра́ту за́га́дували вд'а́г'а́т' рукав'і́ц'і́ і бра́т не"се́ кут'у́, і при́ка́зува́т': «Несу́ кут'у́ на по́кут'у́, квок, квок». Клі́чемо: «Мороз, Мороз, йа́ про́шу тебе́, ході́ кут'і́ йе́сти» (Вшв). Спорадично носії середньополіських говірок уже не пам'ятають такої традиції – запрошувати мороз кутю їсти, що вказує на поступовий занепад звичаю (Прж, Мдв, Лзн, Рдн).*

Дослідник Г. Булашев, описуючи космогонічні вірування українців, які поєднували в собі християнство з елементами язичництва, зауважує про *Мороз*, що найчастіше він уособлюється в образі сивого, лисого, сердитого діда в крижаних чоботях, одягненого в снігове вбрання і зовсім обмерзлого сосулями; він родич сонця і вітру, але могутніший за них. [1, с. 264]. Лексикографічні джерела тлумачать *мороз* в українських віруваннях як '1. Холод, коли температура повітря падає нижче нуля градусів; 2. У народі мороз постає в образі сивого діда...з великими червоними вустами і червоним носом, з бородою в бурульках; асоціюється зі смертю' та дещо інше тлумачення номена *Мороз* – *Морозко* 'У дохристиянських віруваннях і пізніше божество холоду, віхоли, криги у вигляді старезного діда, що все морозить своїм подихом, лютий на тих, хто не запрошує його на кутю у святий вечір' [7, с. 376–377].

Замерзлу пару (сніг), що осідає взимку на деревах та вікнах респонденти йменують лексемою *іней* (Жрб, Срк, Тх, Чбн, Чрв, Стр, Чпв, Рдв, Уст, Лтк, ЧВ, Клш, Рсн, Срд, Лзн, РБ, Слц, Мжр, Вшв, Дбв, Обл, Млн, Мйс, Срн, Крч, Ржн): *Іней покрива́йеца – це зимовий дощч п'ішбѹ, це не л'ід, а сн'іжѹк, в'ід н'о́го г'ілочк'і схѹж'і на лѹпк'і гѹс'ач'і, дѹже гѹрно* (Жрб), спорадично фіксуємо фонетичний варіант номена *г'іней* (Кшн). Порівнюючи зафіксовані лексеми з матеріалами діалектолога М. Никончука, можемо простежити, що в 70-х роках ХХ ст. інформанти називали більше найменувань на позначення інею: *іней, ін'ій, г'іней, пѹморѹз', нѹморѹз', ѹкід', ѹкід'* [18, с. 120]. У східностепових говірках на позначення лексеми *іній* використовують іменники *ін'ій, ізморѹз'*; гуцули називають *ѹний, іній*; у закарпатському діалекті – *іни'ій*; номінацію *ізморѹз'* фіксуємо в слобожанському діалекті [10, с. 122]. Осідання інею на деревах є прикметою на майбутні *врожѹй* (Срк, Стр, Прж, Чпв, Кшн, Рдв, Лтк, ЧВ, Клш, Мдв, Срд, РдБ, Мжр, Обл, Млн, Рдн, РдУ), інколи поліщуки уточнюють: *пѹршиий іней на оз'ім'іну, дрѹг'ій на ус'ѹк'і кул'тѹри* (Рдв); спорадично конкретизують, що *іней – то врожѹй на грибі та йѹгоди* (Тх, Уст, Срн, Крч). Лексикографічні джерела тлумачать *іней* як 'тонкий шар кристалів льоду, що утворюється осіданням водяної пари з повітря на охолоджені предмети; паморѹз', наморѹз' [7, с. 262]; оскільки *іній* – замерзла (зимова) роса, то символізує сльози і горе' [2, с. 932].

Також поліщуки вказують на традицію спостерігати за наявністю *інею* в конкретне свято: *На Багѹтий вѹчѹр такий іней – то це на врожѹй* (Стр); *г'іней на Нѹвий год – то на врожѹй* (Кшн); *іней, то багѹто грибѹв, особлѹво на Нѹвий р'ік* (Срн); *пр'ім'ечѹли іней на дерѹвах на с'ѹто – то на врожѹй* (Лтк); *на Багѹту кут'ѹ йѹк іней р'ѹсний або кругѹм дерѹва сн'ігу багѹто – то на грибі* (Крч). Подібні приклади виявлено в розвідці В. Скуратівського: *на деревах рясний іній (на Різдво) – защедрить озимина* [21, с. 176]. *Ожеледь на деревах (на Святвечір) – вродѹть горіхи і садовина* [21, с. 175].

Намерзлі візерунки на вікнах на Житомирщині називають *лѹсиці* (Гш, Жрб, Ігн, Чпв, Блк, Прг, Рдв, ЧВ, Мдв, Мкл, Рсн, РБ, Мжр, Млн, Рдн, Срн, Ржн): *Лѹсиц'і на в'ікнах – то зам'ѹрз сн'ег на в'ікнах* (Ігн); *Морѹз лѹсиц'і на в'ікнах мал'ѹйе. В'ізерѹнк'і так'і гѹрн'і* (Чпв); *Морѹз мал'ѹйе лѹсиц'і – така нѹзва мал'ѹнку на в'ікн'і* (Блк); *На ѹкнах морѹз лѹсиц'і мал'ѹйе* (Рдв); *Лѹсиц'і на ѹкнах, то морѹз мал'ѹйе* (Мкл); *Морѹз мал'ѹѹ лѹсиц'і, он йѹк'ііе лѹсичк'і на окн'ѹ* (РБ); *л'іс'іци* (фонет варіанти *л'ісіц'і, лисіц'і*) (Птп, Чбн, Чрв, Слц, Вшв): *Це л'іс'іци. Хѹлѹдний вѹздух с тѹплим рѹбит' уѹр. Самѹ получѹйеца* (Птп); *Л'ісіц'і мал'ѹйе на ѹкнах, ѹкна не подв'ійн'і, а ми хѹкайем у т'і л'ісіц'і, то морѹз мал'ѹйе* (Слц); *Морѹз так гѹрно лисіц'і мал'ѹйе, йѹк замуруйе з ѹсен'і ц'і в'ікна і до весні* (Вшв). Поодинокі поліські респонденти називають номен *кв'ѹтк'і* (Крс, Мйс): *морѹз кв'ѹтк'і мал'ѹйе на в'ікнах* (Крс); *морѹз кв'ѹтк'і мал'ѹйе* (Мйс); *в'ізерѹнк'і* (Хрс): *морѹз мал'ѹйе на в'ікнах в'ізерѹнк'і* (Хрс). У середньополіській традиції зберігається вірування, що на вікнах взимку створює візерунки мороз (Жрб, Ігн, Крс, Чрв, Блк, Кшн, Прг, Рдв, Уст, Клш, Мдв, Мкл, РБ, Слц, Вшв, Птв, Мжр, Млн, мйс, Рдн, Срн, Ржн): *Морѹз мал'ѹйе лѹсиц'і – це така красѹ, не передѹт': і лѹпк'і, і кв'іти* (Жрб); *Морѹз мал'ѹѹ, он йѹк'і в'ікна замал'ѹѹ морѹз* (Клш); *хѹлод: Хѹлод лѹсиц'і мал'ѹйе на в'ікнах* (Гшв), персоніфікований образ: *Д'ід Морѹз мал'ѹйе* (Обл). Дослідниця Ю. Каліщук, аналізуючи метеорологічну лексику східностепових говірок України, описує, що для позначення намерзлих візерунків на вікні від морозу інформанти послуговуються конструкцією *нар'ісуѹѹла з'іма; мо^арѹз р'ісуіт уѹри на ст'екл'ѹ* [10, с. 121]. Подібні лексеми (*ласиці, лисиці*) виявлено в лексикографічних працях інших дослідників: В. Жайворонок серед різних лексем-символів української етнокультури фіксує багатозначну лексему *лисиці*, одне із значень якої 'у множині – намерзлі узори на віконному склі' [7, с. 335]; ВТСУМ подає лексему *лисіця* в значенні '1. Самка лиса / лис. 2. Намерзлий візерунок на віконних шибках або намерзла частина шибки. 3. тільки *множ.* діал. Різного типу дерев'яні пристрої, лещата' [3, с. 614]. Процес утворення візерунків на вікнах у середньополіських говірках йменують дієсловами *малѹє* (замалѹѹѹѹ, намалѹѹѹѹ), замуруйе.

Найменування шару пухкого снігу на дахах будівель та деревах, гірки снігу в середньополіській традиції репрезентують лексеми *ша́нк'і* (Жрб, Крс, Мкл, Слц, Срн), *ху́ри* (Блк, Уст, РБ), *гу́ри* (Бвс), *кучугу́ри* (Ржн): *це ша́нк'і із сн'ігу. Наро́д ра́дувавс', йак вкрива́лос' сн'ігом, особливо хво́йн'і, бо ц'і ша́нк'і – на врожа́ї.* (Жрб); *то пага́но: ша́нк'і на дере́вах – грозове́ л'іто* (Крс); *гу́ри сн'е́гу – на врожа́ї* (Бвс); *то ху́ри сн'е́гу, на врожа́ї. Так'е зам'ета́ло, шо ду́мали, і ші́фер поло́мит'* (Рдн); *ша́нк'і сн'ігу – на врожа́ї* (Срн); *кучугу́ри сн'ігу – на врожа́ї* (Ржн). У словнику М. Никончука наметена вітром гірка снігу репрезентується більшою кількістю найменувань: *гу́ра, гу́рба, ху́ра, ку́ча, кучугу́ра, курга́н, замёт, сугро́б, ку́па* [18, с. 113–114]. Дослідниця Ю. Каліщук у східностепових говірках на позначення *гірки снігу* репрезентує іменники *сугро́б, замёт, куч'угу́ра* [10, с. 120].

Найменування крижаної палички, яка намерзла там, де стікала або капала вода зі стріхи, у середньополіських говірках маніфестують іменниками *буру́л'ка* (*буру́л'к'і*) (Вст, Жрб, Крс, Пш, Птп, Срк, Тх, Чрв, Чпв, Кшн, Уст, Клш, Мкл, Рсн, РБ, Хрс, Мжр, Вшв, Дбв, Обл, Птв, Срн), *сосу́л'ка* (*сосу́л'к'і*) (Срк, Стр, Прж, Кшн, Прг, Рдв, Бвс, ЧВ, Мкл, Рсн, Срд, РБ, Слц, Мйс, РУ, Крч, Ржн), *со́пл'і* (Кшн, Млн), *сопл'ак'і* (Уст, Срн), *буру́н'ка* (*буру́н'к'і*) (Гшв), *в'ісячки* (Жрб), *кап'ежé* (Блк, Срн), *л'одаши́ни* (Хрс) тощо. У словнику М. Никончука номінація *крижаної палички, яка намерзла там, де стікала або капала вода*, представлена більшою кількістю найменувань: *бору́л'а, бру́н'ка, сопл'ак, сопл'е́л', сосу́л'ка, сморка́ч, мерзл'ак, л'одаши́на, стрі́лка, цу́рбалка, цукéрок, кап'е́ж* [18, с. 123–124]. Ю. Каліщук на позначення *льодинки, що утворилася під час стікання води й має форму загостреної донизу палички*, у східностепових говірках фіксує найменування *сосу́л'ка, сопл'ак, сопл'а, супо́лка, буру́л'ка, бору́л'ка* [10, с. 122]. У польській мові ця *крижана паличка* називається *sople lodowe* [26, с. 97].

Довжина бурульок була критерієм, за яким поліщуки поділяли їх на *короткі* та *довгі*, також бурульки були розвагою для дітей: *Буру́л'к'і смокта́л'і коли́с' за цук'е́рк'і* (Пшн). У скрутні часи бурульки заміняли їжу: *А в голодо́ўку на́вём сосу́л'ок, мо́чимо в хл'і́б да й смо́кчемо* (Стр); *сосу́л'к'і, ми йі́х йі́ли взі́мку ма́ліми* (РУ). Також спорадично засвідчено пояснення зміни назви лексеми 'крижана намерзла паличка': *буру́л'ка – це мо́йї д'і́ти назива́ли, а ра́н'іше йа́кос' іна́кше – сопл'акі́* (Срн).

Зауважимо, що в розповідях респонденти частіше йменують бурульки в множині, ніж в однині. У середньополіській традиції з бурульками пов'язано ряд прикмет: багато бурульок указують на майбутній урожай: *На врожа́ї, а йак коротéн'к'і́е, то не так'і́й врожа́ї* (Рдв); *здайе́ца, на урожа́ї* (Клш); *буру́л'к'і, йак бага́то йі́х в'і́сіт' – на врожа́ї* (Срн); урожай грибів: *Буру́л'ок бага́то – то гр'ібо́ў бага́то* (Тх, Уст); *Буру́л'к'і в'еса́т з крі́ш'і – то на гри́бі* (Срк); зернових: *Буде в'е́л'м'і ове́с* (Гшв); *Йаки́о до́вг'і сосу́л'к'і, то бо́де урожа́ї зерно́віх* (Ржн); льону: *Йак до́ўг'і́е – то уро́д'іт л'о́н* (Чбн); *Буру́л'ка до́вга на врожа́ї л'о́ну* (Чпв); *Сосу́л'к'і йак до́вг'і – то л'о́н до́вг'і́й бу́де роді́т'* (Крч); *Йаки́о до́вг'і сосу́л'к'і – то бу́де урожа́ї л'о́ну* (Ржн); городини: *Йак бага́то сосу́л'ок і до́вг'і́е – то гурко́в бу́де бага́то* (Селець Народи́чі). Подібні прикмети виявлено в працях етнографа В. Скуратівського: *Яки́о на Рі́здво бу́де бага́то буру́лок по́над стрі́хою, то вроди́ть ярина, особливо ячмі́нь* [21, с. 176].

Наявність бурульок узимку була прикметою на особливе літо: *Йак вони́ до зе́мл'і* [мається на увазі довгі бурульки] *– це на во́ду, а во́ду за́вжди просі́ли у Бо́га. А йак коротéн'к'і – то посу́шливе л'і́то* (Жрб); *буру́л'к'і до́вг'і – на грозове́ л'е́то* (Крс); визначали зиму або іншу пору року: *Сосу́л'к'і чу́т' н'е до з'емл'е́, то зима́ до́ўга бу́де* (Прж); *Визнача́ли: йак до́вг'і – то до́вга зима́, а коро́тк'і – коро́тка зима́* (Бвс); *йак вони́ до́ўг'і́е – то до́ўга зима́, а йак коро́тк'і́е – то коро́тка зима́* (Лтк); *йак до́вг'і – то на до́вгу зи́му* (Клш); *йак до́вг'і́е – то зима́ до́вша* (Мдв); *буру́л'к'і йак до́вг'і – то до́вга, холо́дна зима́, а коро́тк'і – то ра́н':а весна́* (Мжр); *йак коро́тк'і – то скор'і́ш бу́де весна́, а йак до́вг'і – то зат'ажна́ зима́ бу́де* (Обл); *буру́л'ка ма́ле́н'ка – то зима́ бу́де не така́ т'ажо́ла, а йак до́вга буру́л'ка –*

то зима́ довга і сувора (Птв); йак довга – то довга зима́, а корótка – то корótка зима́ (Мйс). Спостерігаємо бінарні опозиції довгі бурульки : врожай; короткі бурульки : неврожай; довгі бурульки : дощове літо, короткі бурульки : засушливе літо; довгі бурульки : довга (затяжна) зима, короткі бурульки : коротка зима (рання весна); довгі бурульки : сувора зима, короткі бурульки : легка зима. В іншому випадку бурульки були прикметою на зміну погоди в найближчий час: Вони́ на одлі́гу, ле́гий морóз. (Стр). Дія, пов'язана з бурульками, представлена дієсловами *вєсять, капають, намерзає: сосу́л'к'і, буру́л'к'і, со́пл'і в'єс'ат'* (Кшн); *ка́пайут кап'єжє – це з сопл'акóв* (Срн). Поліщуки пояснювали довжину бурульок у такий спосіб: *У холо́дкú вона́ м'є́нша, а на со́нц'і – до́вша* (Бвс); *йак бо́л'ший морóз – то вони́ до́вшийє* (Рсн); *йак морóз – то до́бра намерза́є, а йак тепл'іша погóда – то до́вга намерза́є* (РБ), а їх утворення так: *сосу́л'к'і – це вода́ і їх схва́чує морóз* (Срд). Поодинокі засвідчено прикмету, пов'язану з бджолами: *йак до́вг'і буру́л'к'і – то ц'і́ле л'і́то бу́де ме́д, йак коротє́н'кі – то трóшк'і в́з'али ме́ду і все* (Вшв). На підтвердження цій традиції є українське народне прислів'я: *Як капає зі стріх, так капатиме з вуликів* [21, с. 193]. Сучасні прикмети також вказують на небезпеку бурульок для людини: під ними не можна ходити: *Йак до́вг'і буру́н'к'і, то ду́же вр'єд од них, на го́лову мо́жуть па́дат'* (Гшв).

Розглянемо семантику лексеми *бурулька* (*буруля, сопляки, сосулька, стрілка*) – 'льодинка на стрісі даху, утворена від талого снігу, за якою примічали обсяг урожаю та тривалість холодів' [2, с. 927]; *бурулька* – зменш-пестл. *бурулечка* – 'льодинка, що утворилась під час стікання рідини і має форму загостреної донизу палички' [3, с. 103].

Явище теплої погоди взимку, коли розстає сніг, у середньополіських говірках репрезентують іменниками *одлі́га* (Жрб, Ігн, Стр, Чпв, Чпв, Бвс, Лтк, Рсн, РБ, Хрс, Обл, Млн, Мйс, РУ, Срн, Крч,), фонетич. варіант *одл'і́га* (Чрв, Блк, Рдв, Уст, Клш) та *в'ідлі́га* (Пщ, Уст, Клш, Мкл, Хрс, Мжр, Дбв, Ржн), множ. *в'ідлі́ги* (Мдв). ВТСУМ подає лексему *відлига* в значенні 'значне потепління взимку або ранньою весною, що викликає часткове розтавання снігу, льоду' [3, с. 173].

У поліській традиції вірувань про теплу погоду серед зими фіксуємо прислів'я, пов'язане зі святом Стрітіння, яке має в Україні церковне та народне підґрунтя. За народною традицією Стрітіння – це зустріч зими та весни, тому в цей день спостерігали за погодою. За метеорологічними спостереженнями поліська традиція фіксує таку прикмету – *на Стр'є́чен':є йак одл'і́га – то ра́н':а весна́, йак ка́пайє з'і стр'і́х'і* (Рдв), за подібними спостереження вживається таке прислів'я: *Йак п'є́в'єн' воді́ нап'є́ца у Стр'є́чен':а – то в'єсна́ обоп'є́ца, ра́н':а бу́д'є і воді́ бага́то* (Тх); *Йак на Стр'є́чен':є з буру́л'к'і п'є́в'єн' воді́ нап'є́ца – то па́хар в'єсно́йу на́рób'іца* (Чрв); *Йак на Стр'є́чен':є зі стр'і́хи п'і́в'єн' нап'є́ца, то на Йу́р'і́а во́л напасе́ц'а* (Кшн, Прг); *Йак п'і́в'єн' нап'є́ца под поро́гом воді́, шо з крі́иш'і на́тече – то вон л'є́том нап'є́ца в боро́зн'є, а йак н'є – то бу́де су́х'є л'є́то* (Лтк); *Йак на Стр'є́чен':а п'і́в'єн' нап'є́ца – то на Йу́р'і́а в'і́л напасе́ц'а* (Рсн); *Йак п'і́в'єн' нап'є́ца воді́ на Стр'є́чен':а – то в'і́л напасе́ц'а, одлі́га, але зима́ не одсту́пит' – сво́є в'і́з'ме* (Мйс). В українській народній традиції є подібні прислів'я: *Якщо на Стрітіння півень води нап'ється на порозі, то на Явдохи (14.03.) віл напасеться на дорозі. Якщо на Стрітіння півень нап'ється води, то хлібороб набересться біди* [21, с. 193].

Зрідка респонденти вказують, що відлига серед зими не має бути, це є ознакою чогось недоброго в природі: *йакшо́ се́ред з'і́м'і те́пло, то то́же недо́бре* (Крс); *в'ідлі́га, а потóм зно́у морóз – на озимину́ не ду́же до́бре дл'а пос'і́в'ів* (Мкл); при цьому відлигу зачасту пов'язували з весною: *В'ідл'і́га. Мо в'єсна́* (Пщ); *Одл'і́га. Мо то ра́н':а в'єсна́* (Чрв); *Одлі́га – це ра́н':а в'єсна́* (Обл).

Щодо відлиги, то мешканці Середнього Полісся звертали увагу на таку деталь «поводження зими»: навіть якщо серед зими буває теплий період немовби весною, то пізніше зима обов'язково проявить свої зимові особливості (сніг, мороз) навіть навесні: *Бува́ло розта́вав сн'єг, то одл'і́га, і зно́у напа́дає, зима́, йак ка́зна, сво́го не вдару́є н'і весн'і,*

н'ікому (Блк); Середн'а з'іма на остáнок мóже дóбре насрát' л'уд'ам, пóсл'е бува́йе сіл'ний сн'ег, бурáн, а не т'еплó (Уст); Булі одліг'і, але зима́ не подару́йе, забé"ре́ свойé (Бвс); Ї́ак у́ с'ічн'і одлі́га, тод'і́ шче́ й морóзи ста́нут'. Весно́йу в'із'мé (Клш); Бува́ли в'ідлі́ги, бува́ло, шо́ і до́ўго те́пло се́ред зими́, навесн'і́ воно́ одда́ст' ц'і́ дн'і́ зим'і́ (Мдв); Зима́ опосл'а́ вóз'ме ско́ко́ йей в'ідве́дено (Срд); Зима́ до́женé, не подару́йе (РБ); Вона́ шче́ мóже йа́ка́ хоч бу́т' та погóда (Слц); Ко́ліс' ка́зали: йа́к прій́де ма́рець' (март), то зме́рзне ста́рець', шче́ бу́де хо́лодно (Млн); Так бу́ло: йа́к одлі́га, то зима́ весно́й дн'і́ в'із'мé (РУ); Зима́ свойé в'із'мé, раз одлі́га за́ре, одлі́га бува́йе, а зима́ продо́лжа́йеца (Срн). Також респонденти оповідають про сталість зими минулих десятиліть, що трималась аж до весни: Ї́ак заме́рзло, замелó, то розтава́в аж на про́весн'і́. Посто́ян:о́ морóз бу́в, крéпка зима́ бу́ла (Стр); В да́вн'і́ часі́ зима́ трима́лас', за́ре зм'іні́лас' погóда (Рсн). Спорадично відзначаємо відсутність прикмет про відлигу на Житомирському Поліссі (Вст, Гшв, Срк, Птп, Прж, Лзн, Вшв, Пт, Рдн), що вказує на поступовий занепад таких знань.

Виокремимо етнолінгвістичний аспект середньополіських вірувань про зимові опади. Українська дослідниця етнолінгвістики В. Конобродська зауважує: «Врахування таких важливих категорій традиційної картини світу, як *простір, час, ознака, стан* та ін. спонукає до окреслення ширшого кола невербальних знаків у тексті обряду: одиниці агентивного (персонажного), акціонального (дійового), реалемного (предметного), атрибутивного (ознакового), локативного (просторового), темпорального (часового), станового (процесуального), вербального (мовного) планів» [14, с. 41]. Спробуємо окреслити систему вербальних і невербальних знаків у середньополіських віруваннях про зимові опади. Якщо вербальними компонентами вірувань є *номінації, пов'язані з уявленнями про сніг, мороз, іней, бурульки, відлиги та інші зимові явища, представлені словами, словосполученнями, реченнями та мікротекстами*, то одиницями агентивного плану змісту вірувань є *люди-спостерігачі за зимовими опадами; люди, які виконували різні дії під час зимових опадів; персоніфікований образ Мороза, який малює візерунки на вікнах та якого запрошували кутю їсти; персоніфікований образ Зими; худоба, яка реагувала на випадіння першого снігу; кури, яких забирали з хліва до хати, щоб не померзли від морозу взимку; півень, що п'є воду на Стрічення під час відлиги*. Одиниці акціонального плану змісту: *процесуальна поведінка першого снігу; процесуальна поведінка морозу, бурульок, заметілі; процес випадіння снігу; людські дії, пов'язані з розчищенням снігу; ритуальні дії закликання Морозу кутю їсти; обкурювання дерев та полів димом для збереження від вимерзання, процес творення візерунків на вікнах*. Одиниці реалемного плану змісту: *костри та дим – ритуальні предмети захисту поля від морозу; солома – предмет захисту дерев від морозу; кутя – ритуальна каша, яку запрошували Мороза поїсти; ласиці – замерзлі візерунки на вікнах, що вказують на сильний мороз; бурульки, шапки снігу, кучугури снігу, гори снігу – символи зими, утворені зимовими опадами; лижі, санки, машина, трактор – транспортні засоби, які використовували взимку; заступи – знаряддя праці, якими розчищають дороги, стежки від снігу*. Одиниці атрибутивного плану: *характеристики снігу, зими, морозу, бурульок*. Одиниці локативного плану: *засніжені стежки та дороги; хати та забори, які засипало снігом; вікна, вкриті візерунком від морозу; дерева, вкриті шапками снігу; колодязі та річки, у яких замерзала вода*. Одиниці темпорального плану: *день випадіння першого снігу; свята, у які спостерігали за поведінкою та кількістю снігу; намерзанням снігу на деревах, бурульками*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Свідчення мешканців Середнього Полісся підтверджують, що сніг мав важливе значення для сільського господарства, зокрема для вирощування сільськогосподарської продукції, тому за снігом, інеем, бурульками, відлигою та іншими зимовими явищами уважно спостерігали, намагалися «умилостивити, задобрити» зиму, що виявляється в традиції запрошувати Мороз кутю їсти в різдвяний вечір. Метеорологічні спостереження лягли в основу цілої низки прикмет, виражених опозиціями: *молодий (місяць) : розтає перший сніг, старий (місяць) : не розтає,*

лежить сніг; багато снігу : менший мороз, багато снігу : багатий врожай; мороз : відсутність снігу : неврожай; наявність снігу : врожай; довгі бурульки : врожай; короткі бурульки : неврожай; довгі бурульки : дощове літо, короткі бурульки : засушливе літо; довгі бурульки : довга (затяжна) зима, короткі бурульки : коротка зима (рання весна); довгі бурульки : сувора зима, короткі бурульки : легка зима. Такі прикмети допомагали прогнозувати майбутній урожай : неврожай, життя : голод (смерть).

Також хочемо відзначити низку спільних традицій у поляків та мешканців Середнього Полісся. Зокрема, вони запам'ятовували день тижня першого снігу, щоб навесні садити або сіяти в такий самий день. Існувало вірування, що перший осінній сніг повинен розтанути. Багато снігу взимку вважали ознакою майбутнього врожаю. Крім того, випадіння першого снігу прив'язували до конкретних свят: у поляків – *św. Michala, św. Jadwigi, św. Urszuli, św. Szymona i Judy, Wszystkich Świętych*; у середньополіській традиції – *свято Михайла, Покрови, Казанської Божої Матері*. У польській культурі виокремлюють три різновиди снігу з певною номінацією: *pierwszy – młody, drugi – dziadowski (komorniczy), trzeci – to śnieg chłopski (gospodarski)*. Зауважимо, що подібної класифікації снігу в українських віруваннях не зафіксовано. Наша розвідка не претендує на вичерпність теми, це лише спроба акцентувати на важливості подібних досліджень, які, безсумнівно, актуальні в українському мовознавстві.

Список обстежених населених пунктів Житомирської області та їх скорочень

Вст – с. Виступовичі Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Гш – с. Гошів Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Жрб – с. Журба (Невгоди) Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Ігн – с. Ігнатпіль Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Крс – с. Красилівка Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Пщ – с. Піщаниця Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Птп – с. Потаповичі Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Срк – с. Сорокопені Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Тх – с. Тхорин Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Чбн – с. Чабан Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Чрв – с. Черевки Овруцького (зараз Коростенського р-ну); Стр – с. Стирти Черняхівського (зараз Житомирського р-ну); Прж – с. Піріжки Малинського (зараз Коростенського р-ну); Чпв – с. Чоповичі Малинського (зараз Коростенського р-ну); Блк – с. Білокоровичі Олевського (зараз Коростенського р-ну); Кшн – с. Кишин Олевського (зараз Коростенського р-ну); Прг – с. Перга Олевського (зараз Коростенського р-ну); Рдв – с. Радовель Олевського (зараз Коростенського р-ну); Уст – с. Устинівка Олевського (зараз Коростенського р-ну); Бвс – с. Бовсуни Лугинського (зараз Коростенського р-ну); Лтк – с. Литкі Лугинського (зараз Коростенського р-ну); ЧВ – с. Червона Волока Лугинського (зараз Коростенського р-ну); Клш – с. Куліші Ємільчинського р-ну (зараз Звягельського р-ну); Мдв – с. Медведове Ємільчинського (зараз Звягельського р-ну); Мкл – с. Миколаївка Ємільчинського (зараз Звягельського р-ну); Рсн – с. Рясне Ємільчинського (зараз Звягельського р-ну); Срд – с. Середи Ємільчинського (зараз Звягельського р-ну); Лзн – с. Лозниця Народицького (зараз Коростенського р-ну); РБ – с. Рудня Базарська Народицького (зараз Коростенського р-ну); Слц – с. Селець Народицького (зараз Коростенського р-ну); Хрс – с. Христинівка Народицького (зараз Коростенського р-ну); Мжр – с. Межирічка Радомишльського (зараз Житомирського р-ну); Вшв – с. Вишевичі Радомишльського (зараз Житомирського р-ну); Дбв – с. Дубовик Радомишльського (зараз Житомирського р-ну); Обл – с. Облітки Радомишльського (зараз Житомирського р-ну); Птв – с. Потіївка Радомишльського (зараз Житомирського р-ну); Млн – с. Мелені Коростенського р-ну; Мйс – с. Мойсіївка Коростенського р-ну; Рдн – с. Рудня Коростенського р-ну; РдУ – с. Рудня Ушомирська Коростенського р-ну; Срн – с. Сарновичі Коростенського р-ну; Крч – с. Курчиця Новоград-Волинського (зараз Звягельського р-ну); Ржн – с. Рижани Володарськ-Волинського (зараз Житомирського р-ну).

Список використаних джерел та літератури

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ : Довіра, 1992. 414 с.
2. Васянович О. О. Народна метеорологічна термінологія поліщуків (матеріали до «Словника традиційної нематеріальної культури Правобережного Полісся»). *Народознавчі зошити*. 2020. № 4 (154). С. 923–944. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2020-4/15.pdf> (дата звернення: 06.01.2025).
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.
4. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ : Мистецтво, 1995. 335 с.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ : Оберіг. 1993. 590 с.
6. Громова Н. О. Різдвяно-новорічна обрядовість українців Бойківщини (кінець XX – початок XXI ст.) : автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата іст. наук : спец. 07.00.05. Київ, 2007. 18 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124041095> (дата звернення: 16.01.2025).
7. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
8. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. Київ, 1992. 424 с.
9. Калішук Ю. К. Метеорологічна та астрономічна лексика в східностепових говірках: структурна організація, семантика і просторове варіювання : дис. ... д-ра філософії : 035 «Філологія». Луцьк, 2024. 363 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24556> (дата звернення: 09.01.2025).
10. Калішук (Онищенко) Ю. К. Номінація атмосферних опадів, процесів та понять, пов'язаних із замерзанням води. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Житомир, 2022. Вип. 3 (98). С. 116–125. URL: <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/269949> (дата звернення: 09.01.2025).
11. Ковальова Н. О., Новикова Ю. М. Пори року в українських народних віруваннях : навч. посіб. Макіївка : ДонНАБА, 2005. 110 с.
12. Коломійчук О. Ю. Осінньо-зимові календарні звичаї та обряди бойків у другій половині XIX – на початку XXI ст. : автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата іст. наук : спец. 07.00.05. Івано-Франківськ, 2015. 20 с. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=D-2Bog8AAAAJ&citation_for_view=D-2Bog8AAAAJ:WF5ome3nYNoC (дата звернення: 15.01.2025).
13. Конобродська В. Л. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики : навчальний посібник. Житомир, 2003. 236 с.
14. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальні обряди. Т. 1. Етнолінгвістичні студії. Житомир : Полісся, 2007. 356 с.
15. Лехман Г. Різдвяний вечір – святий вечір. Історичний календар. Науково-популярний альманах. Київ, 2001. Вип. 7. С. 47–53.
16. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ : АТ «Обереги», 1992. 88 с.
17. Могила О. А. Метеорологічна лексика українських говорів : монографія. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2008. 213 с.
18. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся) : словник. Київ : Наукова думка, 1979. 315 с.
19. Помінчук Т. В. Номінація традиційних календарних зимових обрядів Овруцького району Житомирської області в етнолінгвістичному аспекті : дипломна робота з української мови. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 96 с.
20. Романів М. Г. Традиційна зимова календарно-побутова обрядовість українців Покуття кінця XIX-початку XXI ст. (загальноукраїнські риси та локальна специфіка) : дис. ... д-ра філософії : 032 «Історія та археологія». Львів, 2024. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/03/novelty_Romaniv.pdf (дата звернення: 18.01.2025).
21. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар. Київ, 1993. 207 с.
22. Скуратівський В. Святвечір. Нариси-дослідження у двох книгах. Київ, 1994. Кн. 1. 285 с.; Кн. 2. 190 с.
23. Скуратівський В. Дідух. Свята українського народу. Київ, 1995. 272 с.
24. Смоляк П. О. Зимова обрядовість Західного Поділля: давні традиції і сучасний стан : автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата іст. наук : спец. 07.00.05. Львів, 2008. 18 с. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=AT6q07MAAAJ&hl=uk&oi=sra> (дата звернення: 18.01.2025).
25. Grzega J. Climatic Conditions and Lexis: Some Diachronic Notes on Weather-Related Words in English and Other European Languages. *Transactions of the philological society*. 2022. Vol. 120. Issue 2. Pp. 320–331. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-968X.12243> (дата звернення: 19.01.2025).
26. Kupiszewski W. Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego. Wrocław, 1969. 168 s. URL: <https://sowa-cdn.ijp.pan.pl/f/9yg1lhqxfj2.pdf> (дата звернення: 20.01.2025).
27. Oberlin A. Weather, Metaphor, and the Lexicon: A Corpus Study of Medieval German. *Mediaevistik*. 2020. Vol. 33. Pp. 143–154. URL: DOI: [10.3726/med.2020.01.07](https://doi.org/10.3726/med.2020.01.07) (дата звернення: 20.01.2025).

28. Słownik stereotypów i symboli ludowych / Koncepcja całosci i redakcja J. Bartmiski. T. 1: Kosmos. Z. 3. Meteorologia. Lublin, 2012. 439 s. URL: <https://www.umcs.pl/pl/z-3-meteorologia,26081.htm> (дата звернення: 18.01.2025).

References (translated & transliterated)

1. Bulashev, H. (1992). *Ukrainskyi narod u svoikh lehendakh, relihiinykh pohliadakh ta viruvanniakh. Kosmohonichni ukrainski narodni pohliady ta viruvannia* [The Ukrainian people in their legends, religious views and beliefs. Cosmogonic Ukrainian folk views and beliefs]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
2. Vasianovych, O. O. (2020). Narodna meteorolohichna terminolohiia polishchukiv (materialy do "Slovnyka tradytsiinoi nematerialnoi kultury Pravoberezhnoho Polissia") [Folk meteorological terminology of Polishchuks (materials to "Dictionary of Traditional Intangible Culture of Right-Bank Polissya")]. *Narodoznavchi zoshyty – The Ethnology of Notebooks*, 4 (154), 923–944. Retrieved from <https://nz.lviv.ua/archiv/2020-4/15.pdf> (reference date: 06.01.2025) [in Ukrainian].
3. Busel, V. T. (Ed.). (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Vovk, Kh. K. (1995). *Studii z ukrainskoi etnografii ta antropolohii. [Studies in Ukrainian ethnography and anthropology]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
5. Voropai, O. (1993). *Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichnyi narys [Customs of our people. An ethnographic essay]*. Kyiv: Oberih [in Ukrainian].
6. Hromova, N. O. (2007). Rizdviano-novorichna obriadovist ukraintsiv Boikivshchyny (kinets XX – pochatok XXI st.) [Christmas and New Year Rituals of Ukrainians of the Boikivshchyna (late XX - early XXI century)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124041095> (reference date: 16.01.2025) [in Ukrainian].
7. Zhaivoronok, V. V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury Slovyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnic culture. Dictionary-reference book]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
8. Ilarion, mytropolyt. (1992). *Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu. Istorychno-relihiina monohrafiia [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people. Historical and religious monograph]*. Kyiv [in Ukrainian].
9. Kalishchuk, Yu. K. (2024). Meteorolohichna ta astronomichna leksyka v skhidnostepovykh hovirkakh: strukturna orhanizatsiia, semantyka i prostoroze variuvannia [Meteorological and Astronomical Vocabulary in Eastern Steppe Dialects: Structural Organization, Semantics and Spatial Variation]. *Candidate's thesis*. Lutsk. Retrieved from <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24556> (reference date: 09.01.2025) [in Ukrainian].
10. Kalishchuk (Onyshchenko), Yu. K. (2022). Nominatsiia atmosfernykh opadiv, protsesiv ta poniat, poviazanykh iz zamerzanniam vody [Nomination of precipitation, processes and concepts related to water freezing]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni ivana Franka. Filolohichni nauky – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philological Sciences*, issue 3 (98), pp. 116–125. Retrieved from <http://philology.visnyk.zu.edu.ua/article/view/269949> (reference date: 09.01.2025) [in Ukrainian].
11. Kovalova, N. O., & Novykova, Yu. M. (2005). *Pory roku v ukrainskykh narodnykh viruvanniakh [Seasons in Ukrainian folk beliefs]*. Makiivka: DonNABA [in Ukrainian].
12. Kolomiichuk, O. Yu. (2015). Osinno-zymovi kalendarni zvychai ta obriady boikiv u druhii polovyni XX – na pochatku XXI st. [Autumn-winter calendar customs and rituals of the Boikos in the second half of the XIX and early XXI centuries]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=D-2Bog8AAAAJ&citation_for_view=D-2Bog8AAAAJ:WF5omc3nYNoC (reference date: 15.01.2025) [in Ukrainian].
13. Konobrodskaya, V. L. (2003). *Kursova i dyplomna roboty z etnolinhvistyky [Coursework and Thesis in ethnolinguistics]*. Zhytomyr [in Ukrainian].
14. Konobrodskaya, V. (2007). *Poliskyi pokhvalnyi i pomynalni obriady. T. 1. Etnolinhvistychni studii [Polissya funeral and memorial rites. Vol. 1. Ethnolinguistic studies]*. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
15. Lekhman, H. (2001). Rizdviani vechir – sviaty vechir. [Christmas Eve is a holy evening]. *Istorychnyi kalendar – Histirical calendar*, issue 7, pp. 47–53 [in Ukrainian].
16. Nechui-Levytskyi, I. (1992). *Svitohliad ukrainskoho narodu. Eskiz ukrainskoi mifolohii [Christmas Eve is a holy evening. A sketch of Ukrainian mythology]*. Kyiv: AT Oberehy [in Ukrainian].
17. Mohyla, O. A. (2008). *Meteorolohichna leksyka ukrainskykh hovoriv [Meteorological vocabulary of Ukrainian dialects]*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU [in Ukrainian].
18. Nykonchuk, M. V. (1979). *Materialy do leksychnoho atlasu ukrainskoi movy (Pravoberezhne Polissia): slovnyk [Materials for the lexical atlas of the Ukrainian language (Right-Bank Polissya): vocabulary]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
19. Pominchuk, T. V. (2005). *Nominatsiia tradytsiinykh kalendarnykh zymovykh obriadiv Ovrutskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti v etnolinhvistychnomu aspekti (dyplomna robota z ukrainskoi movy) [Nomination of traditional calendar winter rituals of Ovruch district of Zhytomyr region in the ethnolinguistic aspect]*. Zhytomyr [in Ukrainian].

20. Romaniv, M. H. (2024). *Tradytiina zymova kalendarno-pobutova obriadovist ukrainsiv pokuttia kintsia XIX – pochatku XXI st. (zahalnoukrainski rysy ta lokalna spetsyfika)* [Traditional winter calendar and household rituals of Ukrainian Pokuttia in the late 19th – early 21st century (general Ukrainian features and local specifics)]. *Candidate's thesis*. Lviv. Retrieved from https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/03/novelty_Romaniv.pdf (reference date: 18.01.2025) [in Ukrainian].
21. Skurativskiy, B. (1993). *Misiatselik. Ukrainskyi narodnyi kalendar* [The moonbat. Ukrainian folk calendar]. Kyiv [in Ukrainian].
22. Skurativskiy, B. (1994). *Sviatvechir. Narysy-doslidzhennia u dvokh knykhakh* [Christmas Eve. Research essays in two books]. Kyiv [in Ukrainian].
23. Skurativskiy, V. (1995). *Didukh. Sviata ukrainskoho narodu* [Grandfather. Holidays of the Ukrainian people]. Kyiv [in Ukrainian].
24. Smoliak, P. O. (2008). *Zymova obriadovist Zakhidnoho Podillia: davni tradytsii i suchasnyi stan* [Winter Rituals of Western Podillia: ancient traditions and the current state]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Retrieved from <https://scholar.google.com.ua/citations?user=AT6q07MAAAJ&hl=uk&oi=sra> (reference date: 18.01.2025) [in Ukrainian].
25. Grzega, J. (2022). Climatic Conditions and Lexis: Some Diachronic Notes on Weather-Related Words in English and Other European Languages. *Transactions of the philological society*. Vol. 120, issue 2, pp. 320–331. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-968X.12243> (reference date: 19.01.2025) [in English].
26. Kupiszewski, W. (1969). *Słownictwo meteorologiczne w gwarach i historii języka polskiego. [Meteorological vocabulary in dialects i history of the Polish language]*. Wrocław. Retrieved from <https://sowa-cdn.ijp.pan.pl/f/9yg11hqxftjj2.pdf> (reference date: 20.01.2025) [in Polish].
27. Oberlin, A. (2020). Weather, Metaphor, and the Lexicon: A Corpus Study of Medieval German. *Mediaevistik*. Vol. 33, pp. 143–154. DOI:10.3726/med.2020.01.07 (reference date: 20.01.2025) [in English].
28. Bartmiski, J. (Ed.). (2012). *Słownik stereotypów i symboli ludowych [Dictionary of stereotypes and folk symbols]*. Vol. 1: Kosmos. Z. 3. Meteorologia. Lublin. Retrieved from <https://www.umcs.pl/pl/z-3-meteorologia,26081.htm> (reference date: 18.01.2025) [in Polish].

Статтю отримано 28.03.2025 року.

Прийнято до друку 16.06.2025 року.